

Розгон О. Порівняльний аналіз правового регулювання аліментних зобов'язань щодо утримання дитини в Україні та Литві. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С.76-81

РОЗГОН О. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

УДК 347.635.3

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЩОДО УТРИМАННЯ ДИТИНИ В УКРАЇНІ ТА ЛИТВІ

У статті розглядаються питання визначення та характеристики аліментного обов'язку батьків стосовно дитини порівняльному аспекті між законодавством України та Литви. Досліджується сутність аліментного зобов'язання щодо дитини, яка продовжує навчатись, окреслюється пропозиція внесення змін до ч. 1 ст. 199 СК України із впровадженням досвіду ЦК Литви. Встановлюється значення колізійних прив'язок, що регулюють аліментні зобов'язання стосовно дитини, у контексті врахування основних прав та інтересів дитини. Ключові слова: аліменти, дитина, батьки, колізія, норма права, навчання, інтереси, права.

В статье рассматриваются вопросы определения и характеристики алиментной обязанности родителей в отношении ребенка в сравнительном аспекте между Украиной и Литвой. Исследуется сущность алиментного обязательства в отношении ребенка, который продолжает учиться, делается предложение о внесении изменений в ч. 1 ст. 199 СК Украины с внедрением опыта ЦК Литвы. Устанавливается значение коллизионных привязок, регулирующих алиментные обязательства в отношении ребенка, в контексте регулирования этих отношений с учетом основных прав и интересов ребенка. Ключевые слова: алименты, ребенок, родители, коллизия, норма права, обучение, интересы, права.

The article deals with the definition and characteristics of alimony obligation on parents of a child in a comparative perspective between Ukraine and Lithuania. The essence of alimony obligation child who continues to learn and is a proposal amending h. 1 tbsp. 199 Insurance Ukraine with the introduction of CC experience of Lithuania. The value of conflict bindings that regulate child support obligations in the context of regulation of these relations from the account of the greatest rights and interests of the child is established. Keywords: alimony, child, parent conflict, rule of law, education, interests, rights.

Вступ. Оскільки питання аліментних зобов'язань належить до найактуальніших, законодавство у цій сфері є досить розвиненим у багатьох країнах світу. Але підхід законодавців кожної держави до цього питання є різним.

Постановка завдання. У зв'язку зі вступом Республіки Литви до Європейського Союзу литовське законодавство про сімейне право, зокрема, про аліменти, було уніфіковане із загальноєвропейськими правовими нормами. Тому вважаємо, що досвід Литви в аспекті прав

дитини на аліменти порівняно з українським законодавством буде досить цікавим. Аналіз питання щодо призначення аліментів на користь дитини висвітлювався у дослідженнях багатьох вітчизняних учених, зокрема у працях В. Антошкіної, К. Верховець, І. Жилінкової, М. Ждан, О. Калітенко, Л. Кондратьєвої, Ю. Кузнецової, З. Ромовської, В. Труби, А. Червоного та ін. У своєму дослідженні проаналізуємо правові норми СК України та ЦК Литви щодо утримання дитини з метою встановлення тотожності та відмінності у правовому регулюванні. Приділимо увагу теоретичному розгляду способів призначення аліментів на дитину, виходячи з можливої домовленості між батьками дитини, а також у разі відсутності згоди між батьками.

Результати дослідження. Важливо пояснити, що законодавці України і Литви не проводять чіткого розмежування між поняттями «утримання» та «аліменти». Можна припустити, що утримання - це кошти, які передаються у добровільному порядку одним із батьків, хто проживає окремо від дитини, на користь дитини, а аліменти - це кошти, які стягуються у примусовому порядку у частці від доходу того з батьків, хто проживає окремо від дитини, та (або) у твердій грошовій сумі за рішенням суду в порядку позовного провадження.

Законодавці обох країн покладають на батьків обов'язок утримання дитини до повноліття. Аналізуючи ст. 199 СК України, можна зробити висновок, що за умови, коли батьки здатні утримувати дітей до їх повноліття, на них покладається також обов'язок утримувати повнолітніх дітей, які продовжують навчання, а тому потребують матеріальної допомоги до досягнення ними 23 років за умови, що батьки можуть надавати матеріальну допомогу. Крім того, батьки на підставі домовленості між ними або з ініціативи одного з батьків можуть укласти договір про сплату аліментів без втручання суду.

У Литві сімейно-правові норми були включені як самостійні глави або частини до Цивільного кодексу Литви (надалі - ЦК Литви) [1]. Отже, сімейне право Литви регулюється ЦК Литви, де встановлено, що права та обов'язки батьків стосовно дітей у Литві ґрунтуються на батьківській владі, під якою перебувають діти до досягнення ними повноліття (ст. 3.155 ЦК Литви). Крім того, батьки дитини можуть укласти батьківську угоду, що передбачає їхні взаємні обов'язки в утриманні своїх неповнолітніх дітей, а також процедури, кількість і форму такого утримання, причому вона має бути затверджена судом (ст. 3.193 ЦК Литви).

Таким чином, за законодавством України та Литви встановлений обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття. За домовленістю між батьками той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні у грошовій та (або) натуральній формі. Також вони можуть узгодити питання щодо надання аліментів на утримання дитини, уклавши договір про сплату аліментів на дитину чи батьківську угоду, яка передбачає їхні взаємні обов'язки в утриманні своїх неповнолітніх дітей, тобто без звернення до суду.

Отже, по-перше, обов'язок стосовно утримання пов'язується із тим, що батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей; по-друге, порядок, розмір, спосіб і форма утримання визначаються за взаємною згодою батьків дитини та з урахуванням інтересів дитини.

У разі недосягнення згоди між батьками щодо порядку чи розміру виплати аліментів на утримання дитини, ухилення від сплати аліментів кожний із батьків може звернутися до суду. На підставі ч. 3 ст. 181 СК України суд може ухвалити рішення, за яким кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька та (або) у твердій грошовій сумі. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину встановлений законодавством України і не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» № 1801-УІІ від 21.12.2016 р.). Якщо ж платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу отримує у натурі, а також за наявності інших обставин, які мають істотне значення, суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі.

Відповідно, у разі недосягнення згоди сторін стосовно досліджуваного питання у кожному конкретному випадку суд визначає розмір аліментів залежно від матеріального, сімейного стану сторін, ступеня потреби дитини, стану здоров'я дитини, враховуючи її вік та інші поважні обставини справи.

Згідно зі ст. 183 СК України, якщо стягуються аліменти на двох і більше дітей, то суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття.

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» № 4928 від 08.07.2016 р. [2]. Основними новелами цього Закону є такі: визначено, що аліменти є власністю дитини; підвищено мінімальний розмір аліментів на дитину з 30% до 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку; встановлено право того з батьків, з яким проживає дитина, визначати спосіб стягнення аліментів та отримувати в порядку спрощеного судочинства аліменти в розмірі: на одну дитину - однієї чверті, на двох дітей - однієї третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку в разі визначення розміру аліментів як частки від заробітку (доходу) матері, батька дитини, або у розмірі п'ятдесят відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо заявлено вимогу про індексацію аліментів, присуджених у твердій грошовій сумі.

Отже, ухвалення цього Закону передбачало стимулювання платників аліментів до сумлінного виконання своїх зобов'язань щодо утримання дітей, розвантаження судової системи шляхом зменшення кількості справ (виконавчих проваджень) про стягнення аліментів, за якими існує заборгованість щодо аліментів на дитину. Сподіваємося, це сприятиме формуванню належного рівня утримання дитини.

На противагу цій тезі нормами ст. 3.198 ЦК Литви передбачено, що для утримання двох або більше дітей сума утримання повинна використовуватись однаково для всіх дітей за винятком випадків, коли об'єктивні причини (хвороба тощо) вимагають відступу від принципу рівності. Тобто у разі утримання двох або більше дітей суд повинен визначити суму платежу, достатню для задоволення хоча б

мінімальних потреб усіх дітей.

Суд виносить ухвалу щодо утримання, поки дитина не досягне повноліття, за винятком випадків, коли дитині не вистачає можливостей для роботи у зв'язку з інвалідністю, визначеною у віці до повноліття, або вона потребує підтримки, є студентом денного відділення закладів середньої, професійної або вищої освіти і не є старшою за 24 роки (ст. 3.194 ЦК Литви).

Нині Міністр освіти України занепокоєна тим, що діти, які закінчують школу в 16-17 років, часто не готові до того, щоб прийняти правильне рішення у виборі професії. Як вихід із цієї ситуації із 2018 року в Україні може бути запроваджена 12-річна школа шляхом унесення змін до Закону України «Про освіту» щодо початкової освіти і профільної середньої освіти. Для базової ж середньої освіти зміни очікуються з 1 вересня 2022 року [3].

Якщо поміркувати із приводу того, що батьки зможуть вибирати, в якому віці дітей віддавати до школи - у 6 чи 7 років, то: $6 + 12 = 18$ -це роки, проведені у школі, наступні 4 - роки навчання у вищій до отримання диплома бакалавра і 1,5-2 роки - у магістратурі. Порахувавши, отримаємо, що разом це дорівнює 23,5-24 роки. Беручи за основу більш пізній момент зарахування до школи ($7 + 12 = 19$) і період подальшого здобуття вищої освіти ($19 + 4 + 1,5 = 24,5-25$), можна стверджувати, що студентам буде 23 роки, коли вони закінчать бакалаврат ($19 + 4 = 23$). Тобто вони вступатимуть до магістратури, коли їм виповниться уже 23 роки, а як зазначено вище, згідно зі ст. 199 СК України строк виконання обов'язку батьків пов'язаний з утриманням дітей, які продовжують навчання, до досягнення ними 23 років. Отже, фактично такі діти будуть позбавлені цієї можливості, якщо батьки добровільно не будуть утримувати їх під час продовження навчання.

І хоча 12-й клас з'явиться тільки у 2029-му, вважаємо, що слід буде внести зміни до ст. 199 СК України та, враховуючи досвід Литви (ст. 3.194 ЦК Литви), продовжити строк хоча б до 25 років утримання дитини, яка навчається.

Отже, пропонуємо викласти ст. 199 СК України в такій редакції: «1. Якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання та у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти п'яти років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу».

Згідно із п. 17 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» № 3 від 15.05.2006 р. максимальний розмір аліментів, які стягуються з боржника, не повинен перевищувати 50 відсотків заробітної плати цієї особи.

Права на аліменти на дитину можуть бути припинені у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно за ст. 190 СК України, якщо той із батьків, із ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з переданням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Але такий варіант існує як вибір поведінки для платника аліментів.

За наявності заборгованості зі сплати аліментів понад три місяці ч. 2 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02.06.2016 р. передбачає звернення стягнення на майно боржника. Саме такий момент слід розцінювати як арешт, вилучення і примусову реалізацію його.

А ось згідно з нормою ст. 197 ЦК Литви стягнення коштів відбувається через процедуру застави (іпотеки), це радше гарантування сплати аліментів дитині. Так, за ст. 3.197 ЦК Литви за необхідності у створенні порядку утримання суд може встановити заставу (іпотеку) щодо власності батьків (одного з батьків). Якщо рішення суду про виконання утримання не виконується, то утримання сплачується стосовно майна, яке є предметом застави (іпотеки).

Останнім часом спостерігається зростання кількості шлюбів, які укладаються українськими громадянами з іноземцями, та народження дітей такими подружжями. Тому під час вирішення аліментних спорів у сфері сімейного права маємо справу з іноземним елементом.

Головна складність у цих відносинах пов'язана з тим, що модель регулювання прав та обов'язків батьків і дітей може відрізнятися від тієї, якої дотримуються законодавці інших держав. У такому разі використовують колізійні прив'язки, що дає можливість захистити права та інтереси дитини.

Важливо зауважити, що існує два підходи до визначення особистого закону фізичної особи (*lex personalis*). Так, у державах континентальної системи права, зокрема в Україні, особистий закон фізичної особи переважно визначається за правом держави її громадянства (*lex patrie, lex nationalis*), а в країнах англо-американської системи права - за законом місця проживання, доміцилію (*lex domicilii*). У ст. 67 Закону України «Про міжнародне приватне право» (надалі - «Про МПрП») встановлено правило регулювання зобов'язань щодо утримання, які виникають із сімейних відносин: регулювання здійснюється за правом держави, в якій має місце проживання особа, що має право на утримання. При цьому зауважується виняток (ст. 66): регулювання прав та обов'язків батьків і дітей особистим законом дитини або правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами, якщо воно є більш сприятливим для дитини. Відповідно, цим Законом установлений «територіальний» підхід до регулювання прав та обов'язків батьків і дітей у разі ускладнення відповідних відносин з іноземним елементом.

На думку прихильників відходу від територіального критерію і врахування національного критерію, відповідна необхідність впливає також із положень Закону України «Про МПрП». Закріплюючи особистий закон фізичної особи, Закон надає перевагу прив'язці «закон громадянства», встановлюючи у ст. 16, що особистим законом фізичної особи вважається право держави, громадянином якої вона є (п. 1). Але далі зазначається, що коли фізична особа є громадянином двох або більше держав, то її особистим законом вважається право тієї із держав, з якою вона має більш тісний зв'язок, зокрема, має місце проживання або займається основною діяльністю (п. 2).

При цьому умовою застосування цієї норми не називається строк проживання громадянином двох або більше держав в Україні. Не визначений він і п. 1 ст. 29 ЦК України, згідно з яким місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно

або тимчасово. Тобто дитина може мати місце проживання або місце перебування - те місце, де вона перебуває тимчасово (наприклад, готель).

Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993 р. [4] не містить колізійних норм щодо правовідносин між батьками та дітьми. Регулювання таких правовідносин із боку кожної Договірної Сторони визначене у ст. 28 цього Договору, тобто здійснюється за законодавством тієї Договірної Сторони, на території якої батьки і діти мають спільне місце проживання. Якщо місце проживання будь-кого з батьків і дітей міститься на території іншої Договірної Сторони, то правовідносини між ними визначаються законодавством Договірної Сторони, громадянином якої є дитина. Правовідносини між позашлюбною дитиною та її матір'ю і батьком визначаються законодавством Договірної Сторони, громадянином якої є дитина. При цьому відповідно до ст. 20 якщо заявник не має місця проживання або місця перебування на території Договірних Сторін, то достатньо документа, виданого чи завіреного дипломатичним представництвом або консульською установою його держави.

Проаналізувавши відповідні норми закону двох держав, можемо зазначити, що Україна встановлює у нормах Закону України «Про МПРП» вирішення колізії аліментування дітей за правом особистого закону дитини (право громадянства) або за правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами, якщо воно є більш сприятливим для дитини.

Тобто стосовно аліментних зобов'язань щодо дитини застосовується генеральна колізійна прив'язка - право країни, де дитина, яка потребує утримання, має звичайне місце перебування. Якщо за правом цієї країни дитина не може отримати утримання, то застосовується право, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами, якщо воно є більш сприятливим для дитини (наприклад, право країни, до якої спільно належать батьки і дитина: особа, яка потребує утримання, та особа, яка несе тягар утримання).

Також аліментні зобов'язання щодо дитини вирішуються правом держави, в якій має місце проживання особа, котра має право на утримання.

У ст. 4 Закону України «Про МПРП» встановлено право, яке підлягає застосуванню до приватних відносин з іноземним елементом.

Якщо згідно із ч. 1 ст. 4 Закону України «Про МПРП» неможливо визначити право, що підлягає застосуванню, то застосовується право, яке має більш тісний зв'язок із приватними відносинами. Закон найбільш тісного зв'язку означає застосування права тієї держави, з яким приватне правовідношення найбільш тісно пов'язане. Якщо законодавець відсилає до права країни, з якою ці правовідносини тісно пов'язані, то вказівка на конкретну правову систему відсутня і застосовне право має бути визначене судом. При цьому береться до уваги громадянство і місце проживання боржника, що має надавати утримання, та дитини, яка потребує утримання, а також місцезнаходження майна, за рахунок якого надаватиметься утримання.

Виходячи з цього, можна зауважити, що, окрім регулювання

майнових відносин батьків і дітей за правом громадянства дитини, воно можливе і за правом місця проживання або звичайного місцеперебування дитини, законом країни спільного місцеперебування батьків і дітей. На наше переконання, для України є можливість поєднання двох колізійних прив'язок - права країни, до якої дитина належить, і права країни, в якій має місце проживання дитина як особа, котра має право на утримання. Це є прикладом досвіду Грузії, де за ст. 49 Закону Грузії «Про міжнародне приватне право» особисті та майнові відносини між батьками і дітьми, включаючи батьківське піклування, підпорядковуються праву країни, де дитина має звичайне місце перебування. Водночас, виходячи з інтересів дитини, може застосовуватися право країни, до якої дитина належить [5], тобто громадянином якої вона є. Для порівняння доцільно навести ст. 18 ЦК Греції, де встановлено, що відносини між дитиною і батьками визначаються відповідно до такої черговості: а) за правом країни останнього спільного громадянства батьків; б) за правом країни їх останнього спільного місця перебування; в) за правом країни, громадянином якої є дитина [6].

Також як варіант для вирішення колізії стосовно аліментних зобов'язань щодо дитини є «закон найбільш тісного зв'язку», зокрема, коли аліментні зобов'язання щодо дитини визначаються законом країни спільного місця проживання батьків і дітей. Зокрема, Литва належить до держав, де права та обов'язки батьків і дітей регулюються саме за цим законом.

Є підстави вважати, що механізм колізійного регулювання аліментних зобов'язань щодо дитини, встановлений у ст. 66 Закону України «Про МПрП», насамперед захищає права й інтереси дитини, оскільки встановлена колізійна прив'язка «закон найбільш тісного зв'язку» впроваджує створення сприятливих умов для регулювання цих відносин.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що, по-перше, за законами двох досліджених держав строк виконання аліментного обов'язку батьків щодо дітей пов'язаний із двома аспектами: 1) до моменту, коли діти самі зможуть себе забезпечувати, що визначається віковим фактором, а саме до їх повноліття (ст. 3.192 ЦК Литви, ст. 180 СК України); 2) до моменту коли діти навчаються, але не пізніше досягнення ними 23-х (ст. 199 СК України) або 24-х (ст. 3.194 ЦК Литви) років; по-друге, якщо в Україні буде запроваджене 12-річне навчання у школі, то доцільно внести зміни до ст. 199 СК України і продовжити строк утримання дитини, яка навчається, до 25 років; по-третє, зобов'язання щодо утримання, які виникають із сімейних відносин, в Україні визначаються особистим законом дитини або правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами, якщо воно є більш сприятливим для дитини (наприклад, законом країни спільного місцеперебування батьків і дітей), та правом держави, в якій має місце проживання особа, котра має право на утримання (де дитина має звичайне місце перебування). Вищенаведені висновки не є остаточними у дослідженні колізійного регулювання аліментних відносин щодо дитини, оскільки розв'язання зазначених практичних проблем вимагає додаткового наукового дослідження та обґрунтування.

Список використаних джерел: Civil Code of the Republic of

Lithuania, of July 18, 2000, Law No. VIII-1864 (Last amended on April 12, 2011, No XI-1312) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=202048. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів : законопроект № 4928 від 08.07.2016 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/GH3SW00A.html. 12-річну школу запровадять із 2018 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://gazeta.ua/articles/edu-and-science/12richnu-shkolu-zaprovadyat-iz-2018-roku/727307>. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993 р. (Договір ратифіковано Постановою ВР № 3737-ХІІ від 17.12.93 р.) // Офіційний вісник України. - 2006. - №47.-С. 234,-Ст. 3170. «О международном частном праве» : Закон Грузии [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/050301>. Гражданский Кодекс Греции от 1940 г. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/040501>.